

Kaarten, topografische namen en GIS in het Kromme Rijngebied

Dit artikel verscheen in het tijdschrift van de historische kring “TUSSEN RIJN EN LEK”, juni 2017

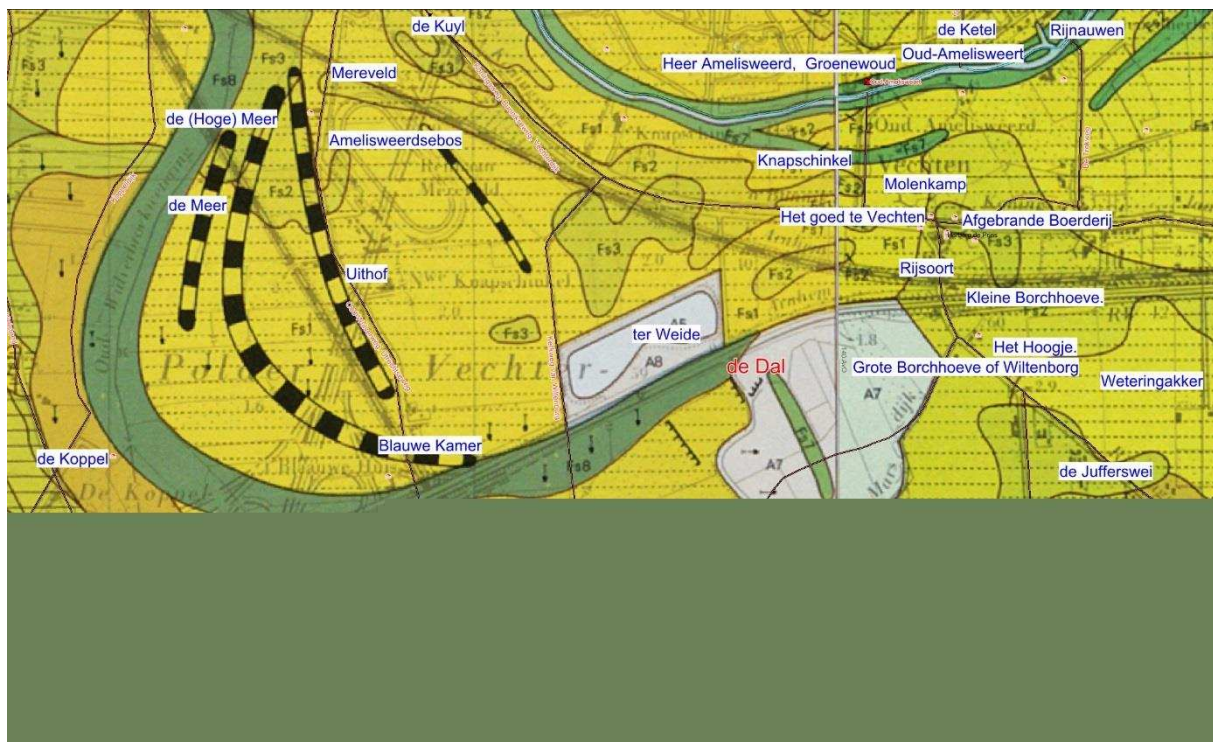
Inleiding

Op het eind 2016 in Bunnik gehouden symposium over het Kromme Rijngebied in de middeleeuwen is het plan aangekondigd voor een opvolger van het standaardwerk van Dekker, *Het Kromme Rijngebied in de middeleeuwen* uit 1983. Hiervoor zijn twee belangrijke redenen: door nieuw onderzoek op onder meer het terrein van de archeologie, geologie en historische geografie is inmiddels meer bekend over dit gebied. Daarnaast staan voor het verwerken van deze gegevens nieuwe, digitale hulpmiddelen ter beschikking, met name het Geografisch Informatie Systeem (GIS). In deze bijdrage besteed ik eerst aandacht aan enkele voorlopige resultaten uit mijn onderzoek om het grondbezit in de provincie Utrecht in 1400, met behulp van GIS, te reconstrueren en vervolgens aan het belang van topografische namen bij dit onderzoek. Het eindigt met een oproep aan de lezers om mee te helpen bij het verzamelen en verwerken van veldnamen en andere topografische namen. De bedoeling is om in het najaar van 2017 voor belangstellenden een workshop te organiseren, waarvoor u zich vast kunt opgeven.

Het belang van een GIS

In een GIS worden alle gegevens voorzien van geografische coördinaten, zodat ze kunnen worden geanalyseerd en gecombineerd met andere cartografische en niet-cartografische gegevens. De resultaten daarvan kunnen via kaarten, tabellen en grafieken zichtbaar worden gemaakt. Een bijkomend voordeel is dat, door een verandering in het overheidsbeleid, digitale overheidskaarten, die in het verleden vaak niet beschikbaar waren, nu voor iedereen downloadbaar zijn via het internet en met behulp van een GIS kunnen worden gecombineerd met andere gegevens. De grote kracht ervan is dat informatie uit diverse disciplines en bronnen, inclusief veldnamen, op een kaart bij elkaar kunnen worden gebracht.

Een voorbeeld hiervan wordt getoond in afbeelding 1. Als belending van percelen aan de noordzijde van Bunnik vlak bij het fort Vechten, wordt een perceel met de veldnaam ‘de Dal’ genoemd. Combinatie van die gegevens met de geomorfogenetische kaart van Zuid Utrecht¹ laat zien dat daar een Rijnarm heeft gelopen, die nadat hij was drooggevalen een dal in het landschap achterliet. Ook de andere op deze kaart vermelde veldnamen zeggen iets over de percelen, waarop ze betrekking hebben, zoals de Meer, de Koppel, de Weide, de Marsche, de Molenkamp etc.

1 De Dal en andere veldnamen van percelen ten noorden van Bunnik bij fort Vechten geprojecteerd op een geomorphologische kaart

Mijn onderzoek, dat aanvankelijk beoogde om het grondbezit in de provincie Utrecht in 1400 in kaart te brengen, is gaandeweg uitgebreid tot ook andere rechten op de grond. In de stukken waarin deze worden overgedragen via schenking, belening, verkoop of verpachting komen telkens de volgende rechten tevoorschijn:

- het recht om recht te spreken binnen een gerecht (het gerecht),
- het recht om tijs te heffen binnen een gerecht (de tijs),
- het recht om tienden te heffen binnen een gerecht (de tiende),
- en het beschikkingsrecht over de grond zelf.

In de bijna 300 gerechten, die rond 1400 in Utrecht bestaan, zijn deze rechten in het bezit van 'iemand', bijvoorbeeld een kerk of persoon, die deze als vrij eigen (allodiaal) bezit of in leen houdt. De bezitters van deze rechten kunnen op hun beurt deze rechten zelf houden en exploiteren of ze weer in leen, pacht of erfpacht uitgeven aan derden. Een voorbeeld hiervan is het gerecht van 't Goy dat de heer van Cuyk in leen hield van de bisschop en dat hij zelf ook weer uitgaf in achterleen.

Van het ontstaan van deze rechten in de provincie Utrecht is weinig bekend. Uit de combinatie van de gegevens uit schenkingsakten van de Frankische en later Duitse koningen en de wijze waarop deze rechten en de bezitters daarvan in 1400 zichtbaar worden, laat zich echter een mogelijk proces reconstrueren. Het machtsvacuüm dat ontstond nadat de Romeinen zich terugtrokken uit deze streken werd opgevuld door de Merovingische en later de Karolingische koningen; zij beschouwden zich als hun opvolgers en rechthebbenden van 'het koninklijk recht op land en water'. Op basis daarvan begonnen zij delen daarvan te schenken, waarschijnlijk zowel aan de adel

als aan kerkelijke instellingen. Van deze schenkingen zijn enkele akten bewaard gebleven, zowel aan de Utrechtse kerk als aan Duitse kloosters.

Een voorbeeld hiervan is de akte van 723 waarin Karel Martel aan het Munster in Utrecht 'alles onder de zeggenschap van de fiscus in en om de castella Utrecht en Vechten' schenkt met alle toebehoren. Hoe groot dat gebied was en wat de toebehoren waren, zegt het stuk niet, maar het lijkt het erop dat deze schenking gebieden betrof die toen al bewoond en gebruikt werden. De *Commemoratio*, een goederenlijst die de bisschop heeft laten opstellen in de negende en tiende eeuw, geeft de omvang van het bezit van de kerk van Utrecht op dat moment aan. Daarnaast kon de bisschop als kerkelijk leider beschikken over het recht op het innen van de tienden en had hij als landsheer het (vermeende?) recht op de nog niet ontgonnen gronden, de wildernis.

Ook de Duitse kloosters Deutz, Werden, Elten en Fulda hebben waarschijnlijk op deze wijze in Utrecht bezittingen ontvangen. Een deel van dit bezit werd geëxploiteerd als hof of *curtis*. In eerste instantie waren de boeren die binnen deze hoven functioneerden niet vrij, zij behoorden bij de grond. Later werden zij eigen boer onder betaling van een hoftijns; de registraties van deze hoftijnzen stellen ons in staat de locaties van deze hoven nauwkeurig te bepalen.

Onder druk van de bevolkingsgroei en in veel gevallen pas na het afdammen van de Kromme Rijn in 1122, waardoor het waterpeil beheersbaarder werd, werden deze gronden uitgegeven voor ontginning aan *locatores*. Vaak samen met gerecht, tijns en tienden, zoals de leenregisters van de bisschop, de Utrechtse kapittels en de St. Paulusabdij laten zien. Deze *locatores* kregen dus voor het ontvangen gebied de rechtspraak en hoefden geen tienden en tijns af te dragen aan de leenheer. Uit latere bronnen blijkt dat voor de meerderheid van de grond tot 1909 tienden werden geheven; van de tijns is dat vaak niet duidelijk vanwege het ontbreken van registraties.

Gerechten, parochies, hoven en ontginningen

De aldus ontstane gerechten vormden oorspronkelijk de laagste bestuursstructuur in de huidige provincie Utrecht.² Voor veel kleinere gerechten ontbrak de basis voor de samenstelling van een bestuur, zodat ze al vroeg werden ingelijfd door of bij belendende gerechten. Omdat veel van deze gerechten verhandelbaar waren, ontstonden er combinaties van gerechten, waaruit in 1832 96 kadastrale gemeenten ontstonden.

Niet voor alle gerechten werden gerecht, tijns en tienden samen uitgegeven. Een compleet beeld ontbreekt op dit ogenblik nog, met name voor de tijns. Meer onderzoek is nodig om de samenhang en oorsprong van de diverse rechten te ontrafelen en compleet in kaart te brengen.

In het hierboven geschetste proces ontstonden provincies, gerechten, tiendblokken en percelen en hun namen, die allemaal op hun manier kunnen bijdragen tot het beter begrijpen van de geschiedenis van dit gebied.

De parochies zullen ouder zijn dan de aldus ontstane gerechten. De parochiegrenzen zullen tijdens het ontstaan van de gerechten meer vast omlijnd geworden zijn; de meeste gerechten liggen ook binnen één parochie.

Zoals Dekker in zijn boek uitgebreid behandelt, was een deel van het Kromme Rijngebied sinds de Romeinse tijd bewoond, met name op de stroomruggen. Wat er aan grond werd bezeten en gebruikt voor de productie van voedsel gebeurde toen veelal in hoven. Tijdens de latere ontginningen zijn deze hoven samengesmolten met de nieuw ontgonnen gronden tot de bovengenoemde gerechten. Op de percelenkaart is binnen de meeste gerechten een veelvoud van verkavelingen te zien. Globaal kan gesteld worden, dat hoe regelmatig de verkaveling is, hoe later de ontginning heeft plaatsgevonden. In afbeelding 2 wordt dit voor een deel van Houten en Werkhoven getoond. De verkavelingen op de kaart betreffen percelen die in ieder geval vanaf het eerste, 'bisschoppelijke kadaster', het morgengeldregister uit de eerste helft van de vijftiende eeuw, zijn bezeten, vererft, verkocht en beleend en waarover grondbelasting en in een aantal gevallen tijs werd betaald. Van veel van deze percelen is de eigenaar bekend en via pachtregisters kunnen de gebruikers worden achterhaald. Het plan is om dit in meer detail zichtbaar te maken.³

2 Verschillende bezits- en verkavelingsstructuren in Houten en Werkhoven

Als in het begin van de vijftiende eeuw per perceel bronnen beschikbaar komen, kunnen we door het combineren van gegevens twee soorten bezit onderscheiden: vrij eigen of allodiaal bezit en feodaal bezit of leengoed. Het onderscheid tussen deze twee categorieën is niet statisch; allodiaal bezit wordt, zoals de leenregisters laten zien, in een aantal gevallen door de bezitter 'uit eigen' opgedragen, waarna deze bezitter dit weer als leenman in leen terug ontvangt. Ook het omgekeerde gebeurt. De leenband kan ook worden verbroken, bijvoorbeeld door afkoop, vaak voor een derde van de waarde van de grond.

Kerkelijke instellingen mochten geen grond in leen bezitten; bij verwerving van leengoed, via schenking of koop, door deze instellingen werd het bezit 'geallodialiseerd', waarmee de leenrelatie met de leenheer verdween. Er zijn maar weinig leenregistraties bekend van vóór 1400. Die van na 1400 geven dus maar een deel van het oorspronkelijk in leen uitgegeven bezit aan.⁴

Kerkelijke instellingen konden, als leenheer, wel grond in leen uitgeven en bezitten, zoals blijkt uit de leenregisters van de bisschop, de kapittels en de St. Paulusabdij. De leenman had echter in de praktijk de meeste rechten; hij of zij kon de grond vererven, verkopen en belasten, zolang maar aan de verplichtingen jegens de leenheer werd voldaan.

Betalingen door bezitters of gebruikers

Het merendeel van het grondbezit werd niet bewerkt door de bezitters, maar werd in achterleen, erfpacht of pacht uitgegeven. Een deel van deze ontvangers van de grond bewerkte de grond zelf, anderen gaven deze weer in achterleen, erfpacht of pacht uit. Dit alles resulteerde in een gecompliceerde relatie tussen enerzijds de bezitters en anderzijds de gebruikers, die zorgden voor de opbrengst van de grond, waaruit de pacht, tijs, tiende, lokale gerechtelijke belastingen en de waterschapsbelasting moesten worden betaald. Wie van deze partiële bezitters moest nu welke belastingen en kosten betalen?

Dit dilemma wordt duidelijk uit de morgengeldregisters, begonnen als een bezittersbelasting. In veel gevallen was er kennelijk tussen de bezitter en de pachter afgesproken, dat de laatste het morgengeld zou betalen. Binnen de gerechten, die moesten zorgen voor het ontvangen en afdragen van het morgeldgeld aan de landsheer, was het kennen van de bezitter van de grond eigenlijk niet belangrijk; deze woonde vaak niet in het gerecht en betaalde het morgengeld meestal niet zelf.⁵ We zien vanaf de eerste registratie in 1440 tot de laatste rond 1533 de oorspronkelijke opzet van deze registers, waarin de bezitters, hun bezit en de verschuldigde belasting aanvankelijk systematisch waren verwerkt gaandeweg uit het beeld verdwijnen en vervangen worden door een lijst van gebruikers met het totaal van de door hen gebruikte grond. Dit was waarschijnlijk ook de reden dat Karel V rond 1535 een nieuw grondbelastingstelsel introduceerde, het oudschildgeld, dat tot de Franse tijd in gebruik bleef.

Naast het betalen van tienden aan de kerk of aan wie de kerk dit recht had verleend of verpacht, en van grondbelasting aan de landsheer, de bisschop en later Karel V en uiteindelijk de Staten van Utrecht, betaalden een aantal percelen een tijs. Tijnzen, hoewel slechts kleine bedragen, zijn als historische bron belangrijk. De tijsregisters vermelden evenals leenregisters, naast de ligging en de grootte van het perceel, de bezitters ervan en veelal de belenders. Daarnaast leggen deze registers een verbinding naar een eerdere tijd, naar de hofstructuur en de ligging van de hoven en naar de grote ontginningen. Zoals eerder vermeld, waren veel ontginningen door het in leen geven ervan 'met gerecht, tijs en tienden' vrijgesteld van het afdragen van tijs aan de leenheer. In het Kromme Rijngebied werd echter relatief veel tijs geheven, met name door de bisschop en de proost van het Domkapittel. In samenhang met andere bronnen en de kaart vertellen de tijsregisters interessante verhalen en voor de reconstructie van het grondbezit en de voorgeschiedenis ervan zijn ze een belangrijke bron.

Waarom al die moeite?

Mogelijk stelt u zich de vraag, waarom al die moeite wordt gedaan om het historisch grondbezit op perceelsniveau in kaart te brengen? Hierop zijn veel antwoorden

mogelijk op historisch, geografisch, economisch, juridisch en sociaal gebied, waarvan ik er een paar wil geven.

-Door het in kaart brengen van het grondbezit in 1400 inclusief de parochiale en gerechtelijke indeling en die van tiend- en tijsrechten ontstaat een 'bruggenhoofd' van gegevens van waaruit aansluiting kan worden gezocht met eerdere bezitsverhoudingen, ontstaan uit de giften aan de kerk van Utrecht en anderen. Hiervan zijn in een aantal gevallen akten bewaard gebleven met vage geografische omschrijvingen. Hoe de grotere schenkingen van particulieren aan kapittels en kloosters in het boven geschetste beeld passen, is nog niet duidelijk.⁶ Het lijkt echter geen onredelijke aanname dat bisschoppen en proosten van kapittels uit familiebezit, mogelijk als nazaat van de eerder genoemde Karolingers, hun grondbezit meebrachten en aan de Utrechtse kerk geschonken hebben.

De 'harde' kadastrale bezitsontsluiting van de provincie Utrecht vormt de best mogelijke basis voor het uitbouwen van onze kennis over bezitsvorming.

- Wanneer van een gebied, bijvoorbeeld een tiendblok, bezitters en gebruikers van percelen en de grootte daarvan bekend zijn, is het mogelijk uit de afdracht van tienden uit deze percelen te reconstrueren wat erop werd verbouwd en wat de opbrengst was, door de jaren heen. Evenals bij de reconstructie van het grondbezit is dit type onderzoek zonder gebruik te maken van een GIS een onmogelijke taak. Voor dergelijke onderzoeken, stel ik de door mij samengestelde GIS-gegevens in overleg beschikbaar.

- Het onderzoek naar veldnamen, hun betekenis, mogelijke oorsprong en het onderlinge verband is ook zo'n GIS-onderzoek. Hierna ga ik daar wat verder op in.

Hoe werkt www.vanooststroom.com?

Veel namen zijn inmiddels al verzameld en verwerkt; binnen het kader van dit artikel is het niet mogelijk deze te laten zien. Op mijn website kunnen ze echter als volgt worden geraadpleegd: Na het kiezen van de website www.vanooststroom.com en het aanklikken van 'Naar de kaarten', verschijnt de kaart van de provincie Utrecht, verdeeld in gerechten (de kleuren) en percelen. Wanneer een perceel wordt gekozen, wordt het rood omlijnd en rechts verschijnt de bij dat perceel behorende informatie, waaronder de naam. Daaronder staan achter de jaartallen de bezitters van dit perceel afkomstig uit diverse bronnen, gesorteerd in periodes van 15 jaar.

Via 'Go to' kan direct worden ingezoomd op een bepaald gerecht.⁷

Via 'Layers' kan een keuze gemaakt worden welke kaartlagen zichtbaar gemaakt moeten worden, door deze 'aan te vinken'.

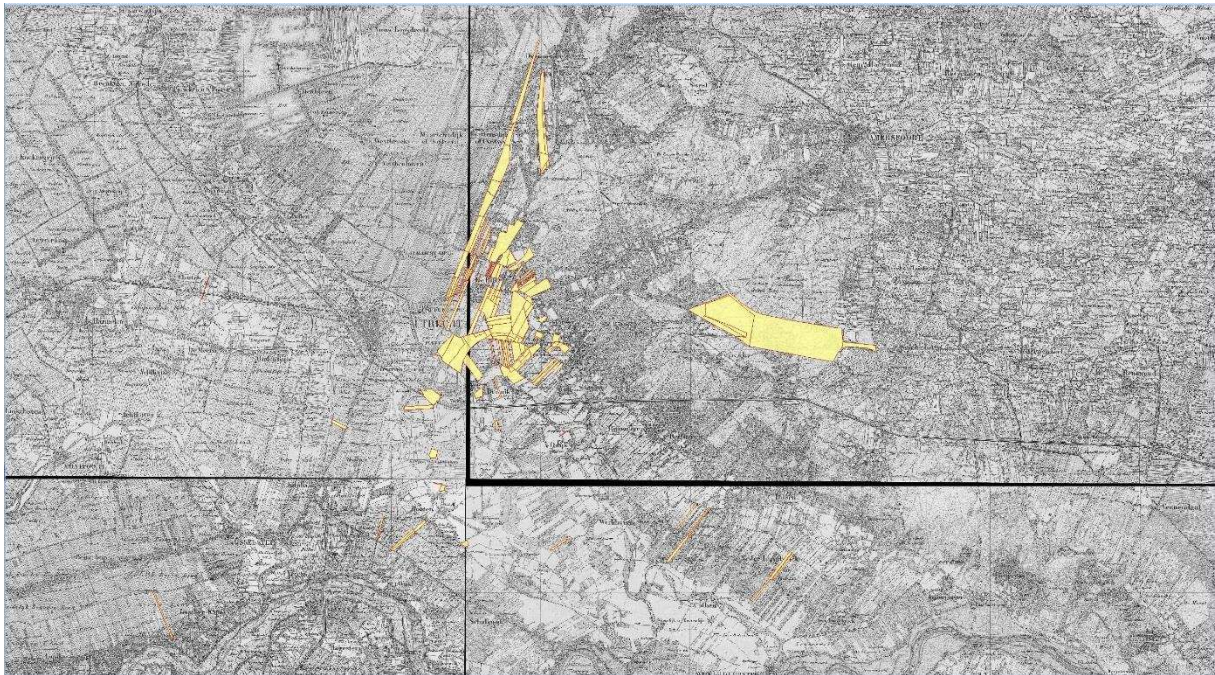
Rechts boven kan met behulp van de schuif worden in- en uitgezoomd of via het muiswiel. Ieder van deze kaartlagen wordt, wanneer aangevinkt, door het systeem ook op basis van de 'zoomfactor' automatisch in- of uitgeschakeld. Wanneer dat gebeurd is, wordt dat rechtsboven aangegeven (> max zoom).

Een achtergrond kan via 'Background' worden ingesteld en met de schuif 'Transparency' kunnen de kaartlagen meer en minder zichtbaar worden gemaakt ten opzichte van de achtergrondkaart.

Via 'search' komt u in een venster waar de aangevinkte kaarten worden vermeld; door keuze van een kaart verschijnt het zoekvenster waarin op basis van één of meerdere zoekcriteria gezocht op een hele of gedeeltelijke naam. Via de knop 'Search' helemaal onderaan verschijnen de zoekresultaten. Afbeelding 3 geeft het resultaat wanneer als 'background' TMK 1864, via 'Search' in de Percelen 'Utrecht' in het veld '1530' 'Oostbroek' wordt ingevuld.⁸

Via de knop 'Search' komt dit zoekresultaat tevoorschijn in pagina's van 20 percelen, met rechts van de paginanummers twee opties: de eerste om dit zoekresultaat zichtbaar te maken op de percelenkaart, de andere om het resultaat te tonen tegen bijvoorbeeld een achtergrondkaart, in dit geval de kaart uit 1864. Opties om dit te doen op hedendaagse kaarten, Google Earth, de Algemene

Hoogtekaart Nederland (AHN) of andere via het web beschikbare kaarten, zijn nog niet beschikbaar. Via 'printscrn' kan het zoekresultaat worden vastgelegd.

3 Bezit van de St. Stevensabdij te Oostbroek

Het gebruik en nut van topografische namen

In een tijd met kadasters, topografische kaarten, GPS-coördinaten en andere moderne hulpmiddelen kunnen we ons haast niet meer voorstellen hoe onze voorouders met elkaar communiceerden over plaats en richting. Hun actieradius was ongetwijfeld beperkter, maar zelfs binnen de kleine gemeenschappen waarin met name op het platteland werd geleefd, was er behoefte om grondbezit te omschrijven bij bijvoorbeeld de overdracht of verpachting.

Meestal werd dat bezit 'bepaald' door vermelding van de parochie en het gerecht waarin het was gelegen met de grootte ervan en de vier belendingen. Die belendingen en belenders konden wegen, sloten en burenen zijn, zoals bijvoorbeeld bij dit leen van het huis Sterkenburg in Neerlangbroek:

1392: 12 morgen strekkend van de Broekwetering over de Hoofdwetering, boven Gijsbert van Hardenbroek, beneden Jacob van Leeuwen en erven Rutger van Wel.

Toch zien we al heel vroeg ook namen opduiken, waarvan de oorsprong vaak niet meer bekend is, zoals bij de volgende twee bisschoppelijke lenen in Werkhoven:

1394: 1 Hoeve, geheten Fekerdeys hoeve, boven het Vrouwenklooster, beneden Johan Gerritsz van Damassche. 1409: opstrekking van de Opbroeksesloot tot de Engsloot;

1394: De Gulden hoeve in het kerspel van Werconden. 1422: boven de Heer van Utrecht, beneden St Servaas.

Niet alleen boerderijen hadden al vroeg namen, maar ook sloten, akkers, gerechten en parochies. In de vroege verwijzingen van Werconden, zal eerder de parochie Werconden dan het gerecht van die naam bedoeld zijn.

De oudste verdeling van het graafschap Utrecht was die in parochies, hoewel de parochiegrenzen zeker in het begin vaag waren. De plaats van de kerk was echter duidelijk en prominent en de naam van de kerk biedt vaak inzicht in de stichtingsgeschiedenis.

Binnen de parochies ontstonden met name ten gevolge van ontginningen de gerechten: van hele grote gerechten zoals Zeist met 3400 morgen tot hele kleine gerechten ter grootte van een hoeve (16 morgen). In deze gerechten vond het lokaal bestuur plaats, werden belastingen geïnd, bezit geregistreerd etc. Niet ieder gerecht had een 'eigen' naam en een aantal van de kleinere gerechten werd al vroeg ingelijfd bij en door hun grotere burens.

Waar de namen van de parochies en gerechten vandaan komen en hoe oud deze zijn, is meestal niet duidelijk. Nederzettingenamen en waar en wanneer deze voor het eerst genoemd zijn, zijn door Peter Henderikx bijeengebracht voor de periode van de Romeinen tot het jaar 1000 voor het gebied van de beneden-delta van Rijn en Maas.⁹ Hierin komen ook diverse plaatsen in het Kromme Rijngebied voor:

Wijk bij Duurstede in 640

Vechten en Wiltenburg in 723

Zeist in 838

Tuil in 855

Rijswijk, Beusichem, Doorn, Zemel, Houten, Loerik, Tuur, Werkhoven, Odijk, Vreeswijk, Bunnik en Leut, ca. 860.

't Goy?, begin tiende eeuw.

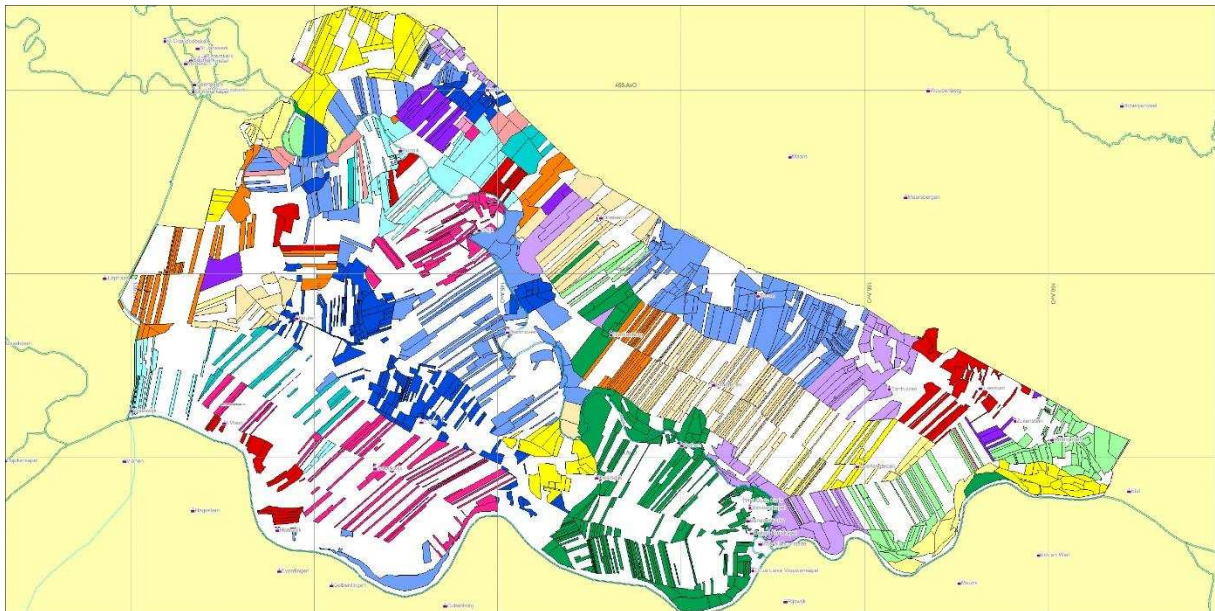
Binnen de gerechten vond een verdere geografische indeling plaats, veelal op basis van de verdeling van de tiendrechten in tiendblokken. De oorsprong van de namen van deze tiendblokken is heel divers en kan liggen in oude ontginnings- en hofstructuren, zoals bij de Loeriker hofstadtiende, in het type gebruik, zoals bij de Westrummerweidetiende en de Kamptiende, of in lokale aspecten, zoals in het geval van de Kruistiende, verwijzend naar een ter plaatse aanwezig kruis dat daar langs de weg stond. alle te Houten.

Parochie-, gerechts- en tiendnamen waren belangrijk voor de geografische bepaling. De namen van gerechten en tiendblokken konden veranderen ten gevolge van samenvoeging of splitsing; gerechtsnamen werden soms vervangen door de naam van de gerechtsheer en wisselden daardoor.

In het algemeen kan echter worden gesteld, dat parochie-, gerechts- en tiendnamen, behalve bij samenvoegingen en splitsingen, onderzoekers niet voor grote problemen plaatsen. De leen- en pachtadministraties, tiendregistraties, transporten binnen de gerechten en notarissen in hun verkoopakten gebruikten deze namen allemaal; ze waren duidelijk en er was geen reden om ze te veranderen.

Deze duidelijkheid geldt in mindere mate voor namen van percelen grond, akkers, boerderijen en andere lokale namen. Een groot aantal hiervan wordt al door Dekker in *Het Kromme Rijngebied in de middeleeuwen* genoemd, maar meestal slechts globaal gelokaliseerd. Binnen het kader en de mogelijkheden van het boek was dat in 1983 ook nauwelijks mogelijk. Het lokaliseren en presenteren van dergelijke gegevens is zonder een GIS en een digitale percelenkaart onbegonnen werk.¹⁰

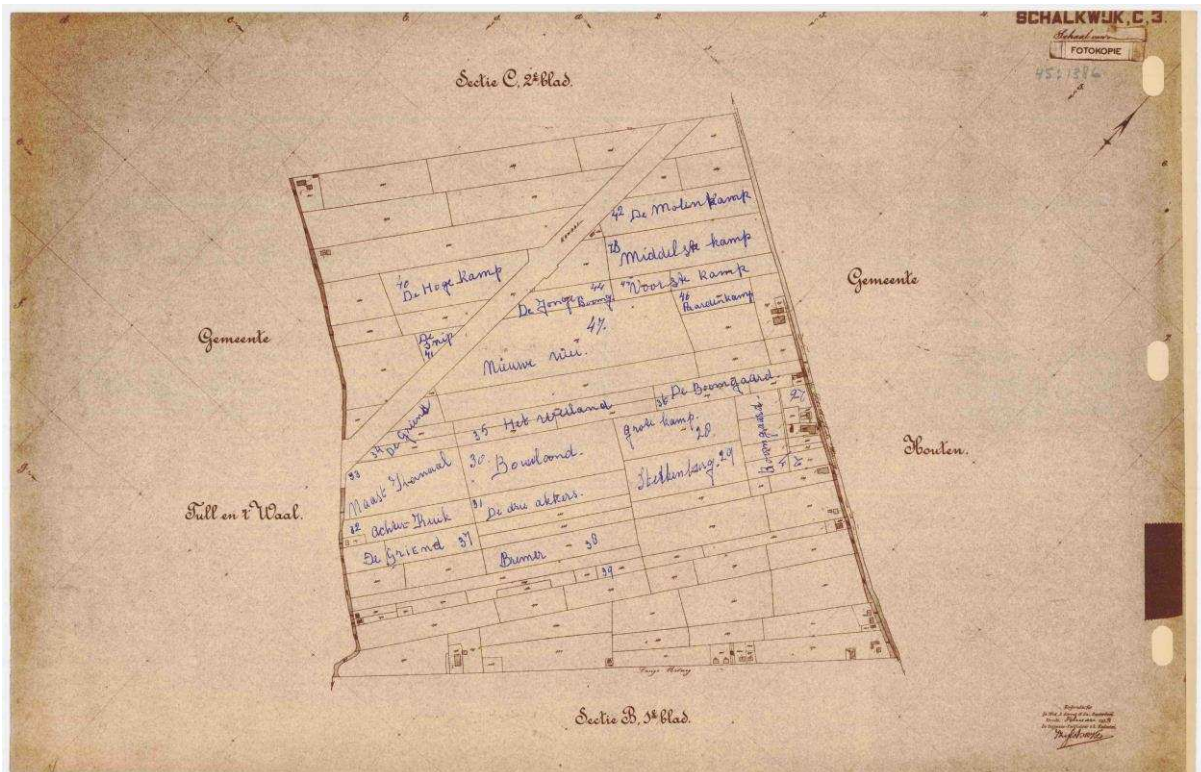
Voor mijn reconstructie-onderzoek van het historisch grondbezit in de provincie Utrecht, met behulp van een GIS, zijn deze namen essentiële bouwstenen. Namen geven percelen een extra kenmerk en kunnen zelf weer een startpunt zijn voor verder onderzoek, alleen of in combinatie met andere namen. Waarom heet een perceel gelegen aan de Sijsdaalseweg in 't Goy de Hoge Schijs of Sijs? Waarom heten andere: de Haasberg, de Bobbelaar, de Maliebaan, de Nadorst of de Leste Stuiver (de laatste twee namen laten zich wel raden). En wat vertelt die naam ons mogelijk over de voorgeschiedenis, oorsprong of relatie tot andere percelen? Afbeelding 4 toont de percelen waarvoor al een veld- of boerderijnaam is gevonden.¹¹ Niet altijd is duidelijk of de naam van toepassing is op de (voormalige) boerderij of op het perceel waarop de boerderij staat. Sommige percelen hebben meer dan één naam. Veel historische informatie is helaas niet bewaard gebleven; van Werkhoven zijn bijvoorbeeld geen transportregisters overgeleverd, een zeer belangrijke bron voor deze lokale namen.

4 Overzicht van reeds bekende veldnamen (in kleur de gerechten)

In het midden van de vorige eeuw gingen ambtenaren van het Amsterdamse Meertensinstituut¹² op de fiets van boerderij naar boerderij en noteerden alle veldnamen, die ter plaatse bekend waren. Op die manier ontstond een verzameling in vele grijze ladenkasten, die ik zo'n tien jaar geleden voor het laatst zag. Inmiddels zijn zowel de kaarten als de fiches met deze veldnamen op de website van het instituut beschikbaar als scan (zie afbeelding 5).

Gebruik van deze informatie voor nader onderzoek vereist echter verdere digitalisering. Met behulp van een GIS en digitale kaarten kunnen de gegevens gekoppeld worden aan percelen of boerderijen; ze zijn dan voor iedereen toegankelijk, samen met de rest van de objectinformatie. Op dit moment bestaan er geen plannen bij het Meertensinstituut om dit veldnamenbestand in een GIS onder te brengen.

5 Veldnamenkaart Schalkwijk, sectie C3 (bron: Meertensinstituut, Kaartenbank)

Om een aantal redenen is het verzamelen, bewaren en toegankelijk maken van deze gegevens dus heel nuttig en wenselijk. De objecten waarop deze namen van toepassing zijn, verdwijnen bovendien in hoog tempo en daarmee hun naam of de koppeling daartussen. Wie weet nog waaraan het benzinestation langs de A2 bij Houten, de Kroon, zijn naam ontleende? Waarschijnlijk is de onder Schalkwijk gelegen boerderij met die naam de bron; deze was in 1470 in het bezit van Adriaan van Lanscroom.

Oproep aan de lezer

De kennis van toponiemen en veldnamen is met name lokaal aanwezig. Daarom wenden we ons tot u, leden van de historische vereniging, voor hulp om uw gegevens met ons te delen, de namen samen met ons te verzamelen en in kaart te brengen, zodat ze kunnen worden verwerkt en gecombineerd met andere gegevens en zo voor de toekomst bewaard. Graag willen we lezers die belangstelling hebben voor dit 'veldnamenproject voor het Kromme Rijngebied' uitnodigen voor een interactieve workshop in het najaar van 2017. Tijdens deze workshop hopen we een overzicht te bieden van wat er op dit moment al beschikbaar is aan informatie over toponiemen in het Kromme Rijngebied. Bovendien bespreken we graag met u hoe deze informatie het beste kan worden verwerkt én wat er nog aan verder onderzoek zou moeten worden gedaan. De workshop wordt georganiseerd door het Regionaal Historisch Centrum Zuidoost Utrecht in Wijk bij Duurstede en zal waarschijnlijk één of twee dagdelen beslaan. De workshop zal worden geleid door Ad van Ooststroom en Ad van Bommel. U kunt uw belangstelling alvast kenbaar maken via: info@rhczuidoostutrecht.nl. Ook voor meer inhoudelijke vragen kunt u hier terecht.

Tot slot

Mijn verwachting is dat door het gebruik van een modern hulpmiddel als een GIS en door het bundelen van de resultaten uit nieuw onderzoek dat in de afgelopen decennia al heeft plaatsgevonden en in de komende jaren nog zal moeten plaatsvinden een completer beeld mogelijk is van het leven in het Kromme Rijngebied in de middeleeuwen. Veel van wat Dekker in 1983 schreef, zal daarbij overeind blijven, maar er zullen zeker aanvullingen en nieuwe inzichten zijn. Het ligt voor de hand om dat 'nieuwe beeld' niet alleen te presenteren in de vorm van een statisch boek, maar ook in de vorm van een dynamische website.

Noten

1 Een door H.J.A Berendsen samengestelde kaart op basis van verrichte grondboringen uit *De genese van het landschap in het zuiden van de provincie Utrecht*, een fysisch-geografische studie, Utrecht, 1982.

2 Zie ook H. van der Linden, *De cope. Bijdrage tot de rechtsgeschiedenis van de openlegging der Hollands-Utrechtse laagvlakte*, Assen, 1956, 12.

3 In de tussentijd op mijn website. Omdat het onderzoek nog niet klaar is, worden deze gegevens regelmatig aangevuld.

4 Dit geldt niet alleen voor het bezit van de grond maar ook voor het bezit van het gerecht en de tiende.

5 Zie de inleiding van *Inventaris van het archief van de Staten van Utrecht in het landsheerlijke tijdperk, 1375-1581*, Het Utrechts Archief, 37.

6 Zie Dekker, 1983, 35.

7 Omdat de website van de Fryske Akademie ook voor andere provincies is opgezet, staan hier ook plaatsen in andere provincies vermeld, echter gegroepeerd binnen de provincies.

8 Het aldus gevonden resultaat geeft in veel gevallen nog niet het totale bezit in het zoekperiode. Het onderzoek is nog niet klaar en het bijwerken van de website gebeurt éénmaal per jaar.

9 P.A. Henderikx, *De beneden-delta van Rijn en Maas*, 1987. De hierna vermelde jaartallen zijn die van de oudste vermeldingen in de bronnen; de schrijfwijze is vaak wat anders. Er komen ook plaatsnamen voor, die nog niet zijn gelokaliseerd

10 Zowel de reconstructies van Manfred Balzer, *Untersuchungen zur Geschichte des Grundbesitzes in der Paderborner Feldmark* uit 1977 als die van Jan Hartmann, *de Reconstructie van een Middeleeuws Landschap uit 1986* waren gebaseerd op handgetekende kaarten.

11 Voor de details verwijs ik naar mijn website www.vanooststroom.com, waar achter het tabblad 'search' kan worden gezocht op perceelsnamen

12 <http://www.meertens.knaw.nl/books/veldnamen/>